

АРХАІЧНІ ФОРМИ ОБРОБІТКУ ЗЕМЛІ В ЛЕМКІВСЬКИХ СЕЛАХ ВЕЛИКОБЕРЕЗНЯНИЩИНИ

Євгенія ГАЙОВА

Великобerezнянський р-н (до 1953 року — Великобerezнянський округ) розміщена на північному заході Закарпатської обл. Межує з Турківським р-ном Львівської обл., Перечинським і Воловецьким р-нами Закарпатської обл. На заході — із Словаччиною, а на півночі — з Польщею (див. карту).

Район цікавий тим, що його південно-західна частина територіально сумісна зі словацько-польським етнічним пограниччям лемків [1], а на півночі — з бойками [2].

Історико-етнографічне районування Великобerezнянського р-ну заслуговує на більш детальне вивчення, оскільки по-різному вчені позначають на картах кордон між Лемківщиною та Бойківщиною.

Зібраний і опрацьований експедиційний польовий матеріал (2002–2005 рр.) у селах Стричава, Княгиня, Загорб, Стужиця, Домашино, Ужок, Волосянка, Тихий, Гусний, Люта, Сухий, Смерекове, Буківцеве, Черногорова, Мирча, Сіль, Великий Березний переконує, що північна частина району, яка приля-

гає до Турківського р-ну Львівської обл. і до Воловецького р-ну Закарпатської обл., — це лемківсько-бойківське пограниччя, яке простягається по селах Ставне, Лубня, Волосянка, Тихий, Сухий, Люта, Костринська Розтока.

Особливості цього порубіжжя проявилися в побудові дерев'яних храмів XVII–XIX ст., в яких поєднано традиційні бойківські та лемківські школи культової архітектури, у традиційних типах сільських поселень, характерній однорядній забудові двору, типах і варіантах народного житла, внутрішньому плануванні жилого приміщення, мові.

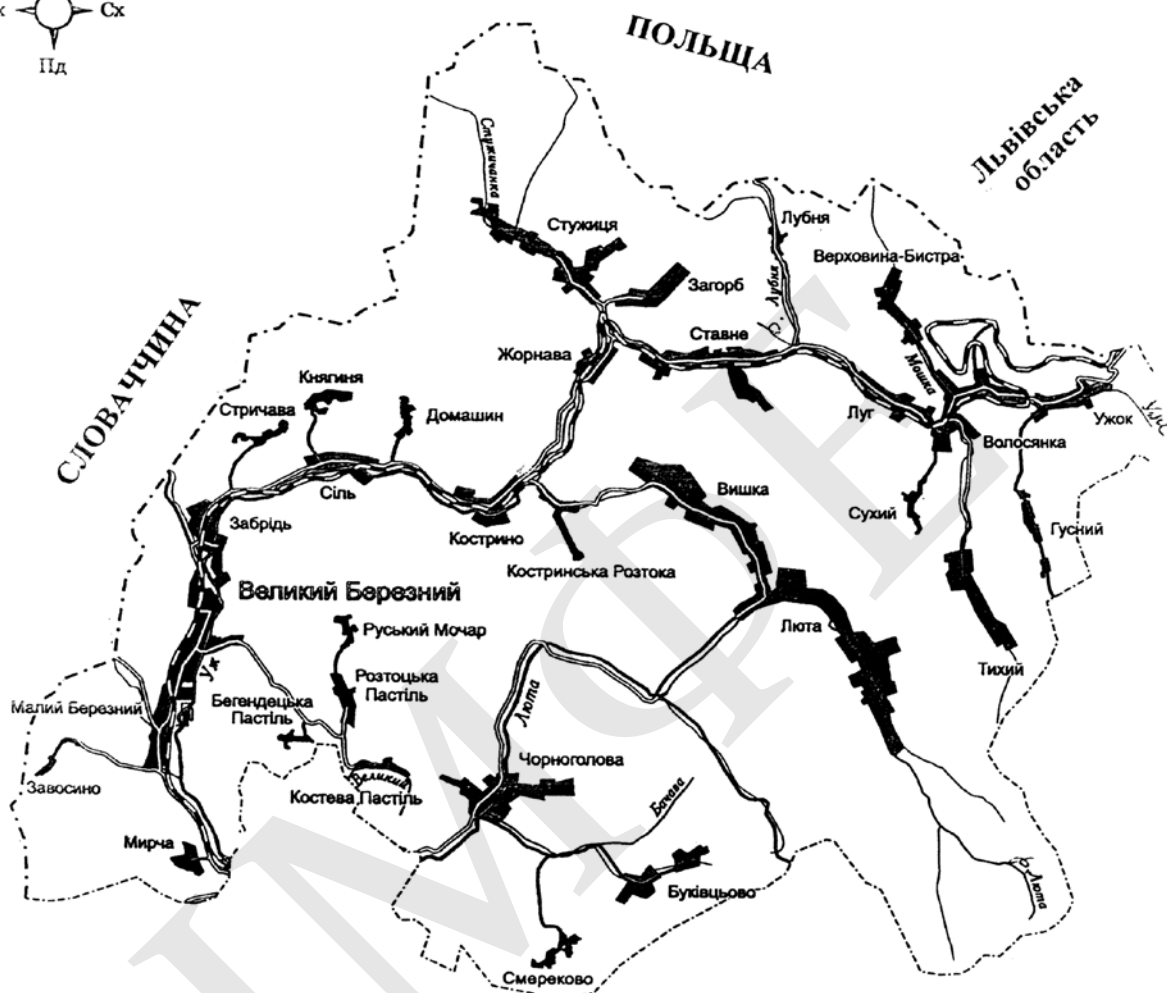
Вивчення про трудову діяльність лемків досліджених сіл Стричава, Княгиня, Загорб, Стужиця, Домашино, Смерекове, Буківцеве, Черногорова, Мирча, Сіль, Великий Березний із літературних джерел та експедиційних польових матеріалів автора за 2000–2006 рр. виявили, що в XIX ст.– 40-х роках XX ст. основу виробництва становило натуральне господарство.

Основне заняття жителів — землеробство, скотарство. Значною мірою були розвинені

Подовжена хата в плані: хата-сіни-комора-пивниця-стайня

ВЕЛИКОБЕРЕЗНЯНСЬКИЙ РАЙОН

УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ	
	Великий Березний Районний центр
	Мирна Міста, селища міського типу, села
	Державний кордон
	Межа району
	Залізниця
	Головні місцеві автошляхи
	Місцеві, ґрунтові та ін. шляхи
	Річки, канали, озера, водосховища

Перечинський район

домашні промисли й ремесла, насамперед, що пов'язані з веденням сільського господарства. Оскільки промисловість не забезпечувала селянина різноманітними знаряддями праці, і купівельна спроможність була низькою

(«купувати не було за що»), то їх виробляли селяни-хлібороби, які поєднували основне заняття з ремісництвом.

Промисли при землеробстві були додатковим заняттям, мали сезонний характер і

припадали на час, вільний від землеробських робіт, заготівлі сіна — осінь, зиму та ранню весну. Лемки працювали на тартаках, гутах, фабриках, млинах, лісосіках, на залізниці, у кар'єрах. Працювали столярами, стельмахами, пічниками, будівельниками, боднарами, ковалями. Возили кльоци, тесали дерево, заготовляли клепки, луб'я, гонти, різали вручну дошки, будували будинки.

Щоб вижити, люди, окрім землеробства і скотарства, займалися бджільництвом, рибальством, полюванням, збиранням грибів та ягід. У досліджених селах були розвинені різні ремесла: ковальство, римарство, стельмахування, теслярство, столярство, бондарство.

У домашніх умовах виготовляли речі щоденного вжитку: одяг, взуття, домашнє начиння. Ткали полотно, виготовляли саморобне сукно, шили постолі, чоботи, плели личаки. Професійних шевців, ткачів було мало, бо на їхні вироби накладали великі податки.

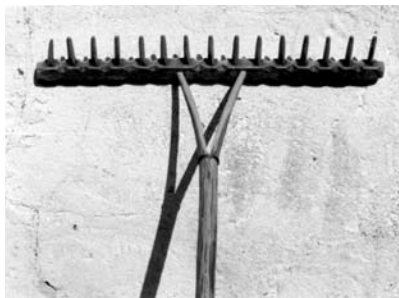
Етнографічне дослідження (2001–2006 рр.) традиційних форм сільського господарства у Великоберезнянському р-ні довело, що в лемківських селах Стричава, Княгиня, Загорб, Стужиця, Домашино, Ужок, Волосянка, Тихий, Гусний, Смерекове, Буківцеве, Чорноголова, Мирча ще залишилися давні традиційні архаїчні форми підготовки землі під посів, обробітку землі, сільськогосподарської техніки й знарядь праці. Це, зокрема, знаходило своє відповідне звучання в діалекті досліджува-

них сіл: у назвах кутків (гуштаків), вулиць, полонин, лісових полян, зворів, які містяться в селах і навколо них. Наприклад: «Посіч», «Поруб», «Лазовиця», «Хаша», «Діброва», «Мочар», «Дубник», «Гниляк», «Горб», «Чертіж» (звільнена від лісу площа), «Згар», «Погар», «Зруб», «Пасіка».

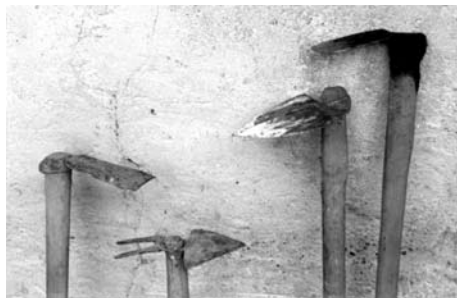
Більшість територій досліджених сіл Великоберезнянщини вкрито лісами, решту використовують під пасовиська, луки, перелоги, незначна частина загальної сільськогосподарської площі є орною землею. Наприклад, села Стричава, Княгиня, Загорб, Стужиця, Ужок оточені горами, які сягають від 700 м до 3000 м над рівнем моря. Гори покриті буковими й смерековими лісами, полонинами; на схилах кожен господар мав частину землі, відведену для заготівлі сіна. Це підтверджує і Й. Касара в статті «Короткий опис с. Ужка» (зберігається в шкільному краєзнавчому музеї) 1901 року: «Земля в селі гориста і скалиста, найбільше угрів має Кмент — 30 угрів, а останнє по малих частках належить селянам. Буковий, дубовий, ясеневий, яворовий, яловий ліси в більшій частині завжди належали державі. Полонин не є зовсім. Земля тут неплодородна. Орні землі знаходяться на гористих місцях, котрі тяжко гноїти і орати. Із того, що тут довга і морозна зима люди сіють лиш овес, яроє жито «ярець», кромплі (картоплю), капусту, зеленину».

Краєвиди с. Стричава. Гора Княгиниця. На горі висаджено тичену «фасую», картоплю «кромплі», буряк, моркву, кропець

Дерев'яні граблі. Ручка з «рощепу» «ліски» не парить руку під час роботи

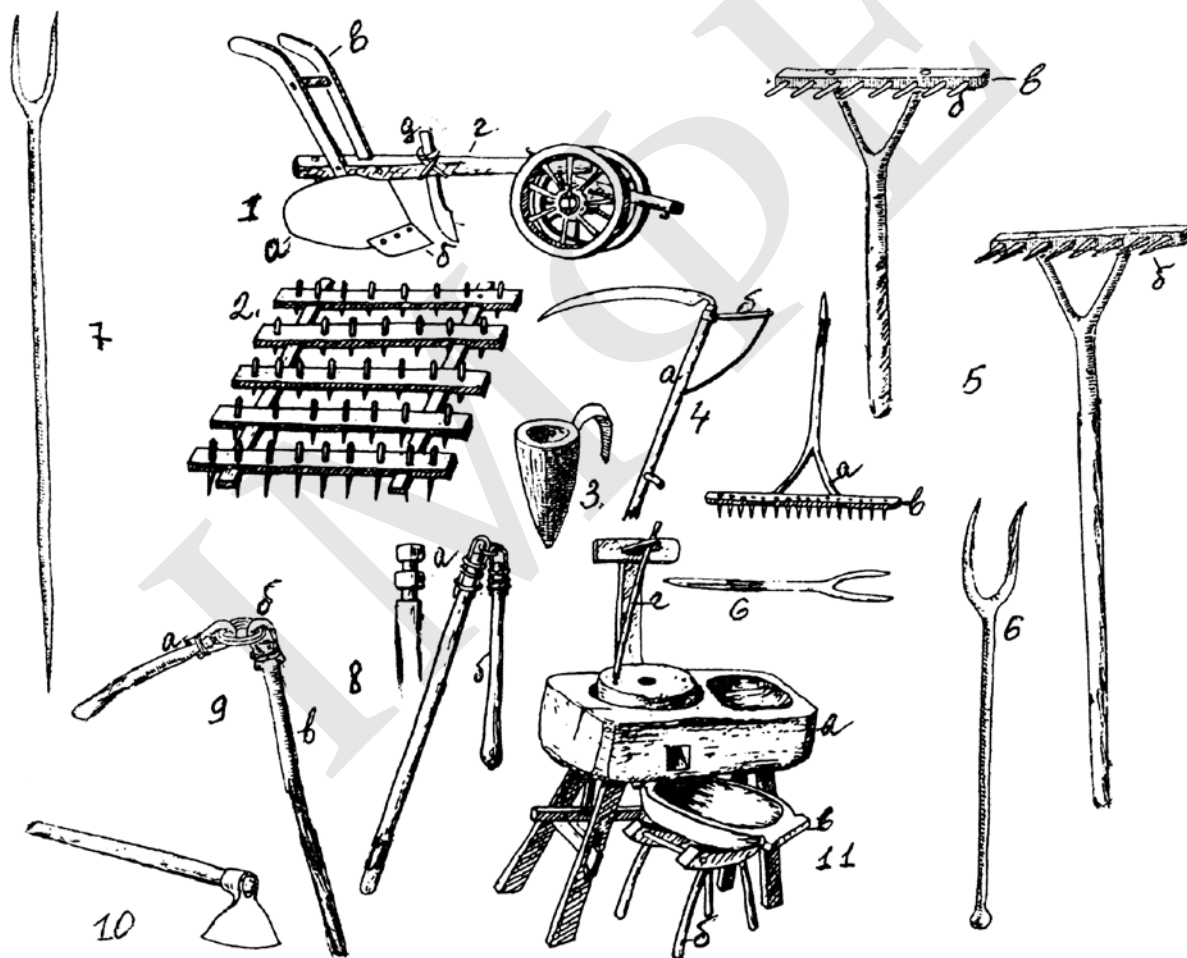
Мотики. Гірську кам'янисту землю очищали від лісу, пнів, каменю мотиками і чеканом. Чекан був двосторонній — одним кінцем камінь підважувався, а другим — вибирався із землі

Чекан

Мотика

Знаряддя: 1. Плуг (а — полиця, б — «широке залізо», в — чепіги, г — гряділь, г — «довге залізо» (чересло); 2. Борона; 3. «Кусник», «курчак», кісник із каменем; 4. Коса (а — «куся», б — «коблук» на зерно); 5. Граблі (а — ручка з рощепу «ліски» (ліщини) — це дерево не парить шкіру руки під час роботи, б — зубки, в — валок); 6. Дерев'яні вила для скиртування соломи («вилы»); 7. Дерев'яні вила для скиртування сіна; 8. Ціп (а — головка, б — билень із бука, глога); 9. Ціп (а — билень, б — зв'язь із шкіри, в — «ципельнянка»); 10. Мотика; 11. Млинець (а — основа з бука, б — «столець», в — опалачка (дерев'яна миска-довбанка), г — ручка).

Як свідчать інформатори й літературні джерела, для збільшення посівних площ потрібно було розчищати лісові території. Така форма поповнення посівних площ у гірсько-лісовому ландшафті — традиційна, для якої характерне вирубно-вогневе господарство — від підсічки до орного поля.

Поселившись у високогірній частині Закарпаття, лемки викорчувували та випалювали лісові простори, щоб мати землю для посіву. У перші роки оброблена земля давала селянину хороший урожай, проте поступово перетаювалася на маловрожайну. Її залишали перелогом і заготовляли під посів іншу ділянку, а на перелозі, що заростав травою, пасли худобу, одночасно удобрюючи землю. Через кілька років переліг орали, а худобу випасали на іншому місці. Частина землі, що обробляли й засівали, називали цариною, а іншу, яку залишали для випасання худоби, — толокою. Таку систему господарювання найменували двопільною. У досліджених високогірних селах із поширеним заняттям скотарства двопільність існувала до 50-х років ХХ ст.

С. Павлюк наголосив, що на Лемківщині була вироблена дворічна, т. зв. толоко-царинна, система, коли регулярно частину поля в перший рік засівали вівсом, а на другий — випасали худобу [3, 104].

На зміну двопільній системі господарювання прийшла трипільна. Усі землі, які належали селу,

ділили на три частини: на одному полі засівали ярину, на другому — озимину, а третє поле залишали перелогом, де випасали худобу. Така система господарювання існувала протягом століть і ніхто із селян її не порушував. Зі середини ХІХ ст., із впровадженням нових сільськогосподарських культур (картопля, кукурудза) та розведенням великої рогатої худоби, трипільна система господарювання почала занепадати.

Процес підготовки ґрунту до посіву в гірських селах Лемківщини формувався на основі традиційної культури землеробства, яка була розповсюджена в регіоні Карпат. Потрібно наголосити на регіонально-етнічній особливості підготовки ґрунту для посіву — вирубно-вогневого землеробстві, характерному для Великоберезнянщини, яке масово було поширене до 50-х років ХХ ст. і побутує ще й нині.

За опитуванням, наділяли землю кожному по-різному: хто скільки придбав, очистив від лісу, розробив, перейшло від родини. Залежно від того, «хто кульку мав поля, то стільки ж і худоби було, бувало що і до 10 корів мав газда» (с. Смерекове). Кожен із жителів стверджував, що «гірську землю важко обробляти під «ярь» (посів), вона кам'яниста і потребує очищення від лісу, пнів, каменю, доброго угноєння» — багато часу витрачали на підготовку землі під посів [4]. Проте лемки любили землю. «З полем завжди говорили, так як і з живою людиною. Земля для людей була всім,

Польові колиски. Фото Є. Гайова

бо «тут, крім землі, гір та лісу нічого більш немає». У кожного поле було не на одному місці, а розміщене більшими чи меншими частинами по горах, горбах, у долинах. Інколи до свого наділу добиралися довго, тому в поле йшли на цілий день. Як і колись, так і зараз під час робіт розкладають багаття, навіть літом, коли копають картоплю, складають сіно, проте не відразу, а «коли починає допікати мошва різна, то дим її відганяє» (с. Стричава).

Вогнище завжди хрестили, промовляючи: «Всі ангели прилітайте, а чорти тікайте». Коли йшли з поля, то з ним, як з людиною, прощалися: «На добраніч, полечко», або «Полечко, живи щасливо», а також гасили вогонь або навколо добре обкопували чи обсапували («обібрували»), щоби нічого не загорілося.

«Поле кожен собі збільшував завдяки рубці лісу (сікли ліс) — то були нові пасіки» (с. Смеркове, Буківцеве). Ділянку під пасіку знаходили індивідуально. Якщо це був громадський ліс, то всі питання з'ясовували з громадою. У поміщицьких, попівських лісах підсічки проводили за згодою власника і здебільшого тоді, коли вирубували деревину для певних потреб або впорядковували лісовий масив [5].

Підготовку землі під посів починали з повалення дерев, вирубування кущів, які росли на цій ділянці. Кожен господар, вибравши ділянку, визначав для себе час рубки — час «па-

січити». Чітко встановленої пори вирубування не було, про що свідчать інформатори в експедиційних дослідженнях. Рубати дерево найкраще в літню пору — воно швидко просихає і добре згорає, але в давні часи дерево валили лише взимку та пізньою осінню (селяни мали більше вільного часу, а в дереві припинявся рух соку). Траплялося, що підсікали і навесні, коли добре відстає кора від дерева.

Зрубану ділянку називали «зруб», «пасіка», «чертіж» (села Черногорова, Стричава, Гусний, Волосянка), що зафіксовано в багатьох селах у назвах кутків, гуштаків, пагорбів, полонин [6].

Наступний етап вирубно-вогневого хліборобства — спалення добре просохлого поваленого або підсіченого дерева, хмизу. На ділянках із підсіченими стовбурами спочатку спалювали підсохле листя, гілля, хмиз. Від вогню водночас загоралися і підсічені підсохлі дерева. На таких ділянках залишалися ще пні — орати плугом було незручно, тому сіяли зерно, просо, льон, коноплю, картоплю.

Кожен селянин мав досвід, переданий від прадідів, скільки часу потрібно для пропалювання ґрунту, щоб не перепалити його, не знищити верхній родючий шар. Наприклад, піщані ґрунти пропалювали недовго. Глинисті також могли затвердіти від високої температури вогню. «Вогонь при вмілому дозуванні хоч і

Суше скошене сіно складають у копиці. Скошену команицю (конюшину для просушування) навішують на «стріпачку» (с. Сіль)

Рупа для зберігання овочів в с. Загорб

випалював частину гумусу, проте покращував фізичні властивості ґрунту (здатність поглинати повітря і засвоювати вологу), що позитивно впливало на ріст і розвиток рослин. Крім того, рослинні рештки після пропалювання перетворювалися у мінеральне добриво для висіяних культур, які підживлювалися ще і добутим попелом» [7, 57]. Випалені ділянки в досліджених селах називали «згар», «погар», «палена пасіка». Попіл рівномірно розгрібали по всій пасіці, прибирали не спалені частини. Висівали зерно на другий чи третій день, аби все вихололо. На пасіках сіяли по-різному: було так, що сіяли в попіл, а потім прикопували мотиками, або спочатку прокопували всю площу мотика-

Фрагмент чолової стіни, де під хатнім вікном у фундаменті є «вушко» (вікно) в пивницю, куди зручно зсипати-гарбузи-(картоплю) назиму. Його закривали деревом, сіном, каменем. «Вузерець», «вукно»

Пивниці будували окремо від хат на узвишсях, пагорбах, на сухих місцях, в яких зберігали овочі, фрукти. Фото Є. Гайова

ми, змішували попіл із землею, а поверх сіяли зерно й загрібали дерев'яними граблями. Сіяли руками з мішка («сіючи, розкидали зерно правою рукою — вона май удатна»), який закріплювали за спиною. На таких пасіках ніколи не застосовували плуга та коси, скошували лише серпом, оскільки ще залишалися пні.

На другий рік землю обробляли мотиками, викорчовували трухляві пні, що залишалися після спалювання, чеканами вибирали каміння. Чекан був двосторонній (з однієї сторони, гострим кінцем, підважували камінь, а другим кінцем — мотикою — вигрібали його із землі). Пасіку використовували доти, доки попіл залишався в землі як добриво, яке давало гарний урожай. Старожили стверджують, що таку пасіку використовували не більше чотирьох років.

Попелом удобрювали не тільки пасіку, але й орну землю. Хто мав свій ліс, то привозив

Нижня частина пивниці-сипанець — складена з каменю, в якій зберігали городину

дерева просто на поле. Їх обрубували від гілля, сушили, потім спалювали, інколи додавали стару соломку, хмиз. Попіл рівномірно розкидали по ріллі й приорювали.

За умов маловрожайної лемківської землі та сильних морозів вирощували лише овес та ячмінь. У високогірних селах жито і пшениця часто вимерзали.

Якісно оброблену й удобрену землю засівали більш вибагливими культурами (коноплі, льон, картопля), а в пісню, виснажену — менш вибагливими. Кожен свої шматки землі, обдумуючи, що буде сіяти на наступний рік, розподіляв на посіви зернових, садіння картоплі, під пасовиська.

На землях, що прилягають ближче до села, вирощували, як правило, коноплі, «лен» і різну городину. Цю землю і зараз щороку обробляють й угноюють.

У с. Стричава старожили розповідали, що до 90-х років XIX ст. землю обробляли дерев'яним плугом, на початку XX ст. з'явився в плузі металевий наральник, який виготовляли в селі ковачі (ковалі), «купувати фабричний плуг не було за що». У плуг впрягали волів, рідше — коней.

Оскільки селяни мали небагато орної землі, а зерно цінувало («кусень хліба кожен хотів мати»), то і до сьогодні зберегли чимало народних вірувань, пов'язаних із майбутнім урожаєм. Усіх цікавило: а яка ж погода буде цього року, що найкраще сіяти, садити, на що буде гарний

урожай? Тому на Святий вечір у кожній хижі (хаті) ворожили. «В п'єцу на черинь клали дощечку, на яку викладали жарини: на картоплю, жито, овес, яблука..., а вранці дивилися — котрий вуглик прогорів дотла, на те буде врожай, а котрий погас — урожаю не буде» (майже в кожному досліджуваному селі).

По селах будь-яку роботу люди починали зі словами: «Господи, Боже, поможи, дай добрий урожай», або «Господи, дай в добру пору почати, та й в здоров'ї зібрати», або «Господи, благослови, щоб росло», перехрещувалися і починали робити. Також дотримувалися впродовж усього року ритуально-традиційних обрядів, замовлянь, які зберегли досвід і практику засівання, вирощування та збирання хороших врожаїв.

«Ярувати» (орати, сіяти) починали в березні, приповідали, що «настає марець (березень) — треба вчасно посіяти ярець (жито)». Сіяли з приходом весни, переважно після свята Благовіщення, коли «ярь прийшла лем» (с. Стричава), «з плахтини, яку прив'язували спереду, лівою рукою її притримували, а правою («лем удатніша») розкидали зерно по полю» (села Мирча, Черногорова, Сіль).

Перший виїзд господаря в поле з плугом супроводжували багатомісовими традиційними магічно-ритуальними обрядами, які збереглися до наших днів. «Коли в яри йшли», то брали із собою проскурку, яку подрібнювали на мілкі крихти і додавали до зерна, яке ви-

Краєвиди с. Мирча. Поле у селянина було розкидане кусками по долинах, горах навколо села

сівали (села Смерекове, Княгиня). Перед виходом в «ярь» свяченою водою окроплювали сіяча, воли, плуг — всіх і промовляли: «Бий, Бог, благословив, бий би родило» (с. Сіль), молилися. «А вечерком, коли приходив челядник з першої оранки, а я ся сховала за двері, взяла у канточку (горня) студеної води і вилила йому у твар (обличчя), аби він здригнувся, аби лем його сон не імав (не брав) під час оранки. Так нам ще дітям робили старші (лляли воду в обличчя), коли ми вперше виганяли пастися худобу на пашу, аби не спали, пасучи лем маргу (худобу), та не потратили (згубили) її» [8].

У селах Стричава, Стужиця старожили розповідали, що вперше йшли в поле на свято Сорок святих (22 березня): «Прийшовши до поля, клали огонь і сіяли розсаду на капусту. І з цього часу починали ярувати, орати».

Донині в селах Смерекове, Волосянка, Гусний, Стужиця зберігся такий звичай: виходячи на першу оранку, у плуг із запряженими волами клали яйце, а челядник мусив так із худобою і плугом пройти, щоб яйце залишилося цілим. Газда забирав його і приорував у першій борозні. У селах Стричава і Княгиня, коли вперше ярували, зав'язували в шматину хліб, клали посередині ярма, а бики цілий день його носили, «так робили для того, аби лем хліб родив» [9].

З городніх культур наприкінці ХІХ ст. переважно садили картоплю («гарбузи», «крумп-

лі»), а також тичену «фасулю» (квасолу), капусту, часник, цибулю; сіяли «огурки», буряк, моркву, кропець (кріп), петрушку, «редьков» (редька), колораб, горох, брукву.

Серед технічних культур здавна найпоширенішими були льон та коноплі.

З осені сіяли зимове жито. Навесні сівбу починали з вівса або ярого жита, ячменю («ярець»), потім орали під кукурудзу, білу і чорну «татарку» (гречка), «бор» (просо), коноплі, «гарбузи» (картопля), різну городину. Поблизу хиж орали землю під коноплі, городину [10].

Коноплі сіяли в травні, коли земля вже була прогріта.

Турбота про гарний врожай виявлялась як у практичних, так і магічних заходах, що відбувалися під час календарних свят. Щоб зібрати гарний врожай, після посіву оберігали поля. Наприклад, у селах Смерекове, Стричава, Буківцеве, Стужиця, Княгиня в липні, коли на зернових наливався колос, освячували поля, аби дозрів урожай, аби град не понівечив поле, не спалила перелетиця (блискавка), аби від злив колос не поліг. Після служби Божої вся процесія йшла в поля: «Жони лем із жита сплітали віночки, клали на хоругви, священник в полі читав Євангелію і освячував поле на чотири сторони». «Раніше робили і тепер так, щоб не понищило поля. Коли на село надхо-

Кут «Поруб» у селі Буківцеве

дять буря, церковник йде дзвонити і розбиває дзвоном бурю, відводить її від села. У дзвін раніше дзвонили, коли траплявся в селі пожега, таким способом скликали людей на допомогу» [11].

Користувалися і різними ритуально-містичними діями, які передавали з покоління в покоління. А було і так, що обітниця на збереження врожаю давало ціле село і протягом століть виконувало їх. Наприклад, у с. Смеркове в середині ХІХ ст. декілька літ поспіль злива нищила достиглі поля, і всі люди перед Богом у церкві дали обітницю, про яку розповів мені Іван Попович: «В нашому селі всю роботу і давно, і тепер починають робити у вівторок, і ніхто не косить у п'ятницю. Колись при великій зливі й бурі старі люди зреклися цілим селом у церкві, що в п'ятницю ніхто не буде косити, просили Бога, щоб буря обходила село і не нищила хліба. У п'ятницю роблять різну роботу, лем не косять. І до сьогоднішнього дня ми цієї клятви дотримуємося, і не порушуємо даної Богу ще прадідами й дідами обітниця».

Діти теж мали роботу, «вони сокотили (охороняли) від потят (птахів) свої поля з пше-

ницею аж до жнив. Кожен на своєму полі робив такий стільчик, і то лем діточки на нього ставали і цокотіли деркачами».

На Святу неділю (Трійця) освячували поля після служби в церкві, усі йшли до нив, плели невеличкі віночки на павіси (хоругви). Священик і «нарид» (народ) молилися, читали захисні молитви «Отче наш», «Богородице, Діво, радуйся», щоб врожаї залишалися неушкодженими бурєю, вогнем, градом. По всіх селах влітку кропили йорданською водою поля, коли приходила посуха.

Залежно від погоди та стиглості зерна, починали жати: коли вже скошували сіно, коли з південних районів Словаччини поверталися із сезонних робіт селяни, де зерно дозрівало раніше. У першій половині серпня косили — «серпи гріли». Відтак народ зберіг приповідку: «Август багач на новий калач, ще й про запас збирач».

Зерно намагалися зібрати до першого осіннього свята Іллі: «Ілля громами мече — у поле жати кличе». Тому що після Іллі могли початися затяжні осінні дощі. Людська пам'ять зберегла роки, коли «прийшов Ілля і наробив

Краєвиди лемківського селі Княгиня. Фото Є. Гайова

у полі гнилля», бо перестигле жито важко збирати з розмоклих полів.

Коли розпочинали жати, ставали перед нивою навколішки. Помолившись, брали жмути стеблин, скручували перевесло і опоясувалися ним. При цьому промовляли: «Дав лем, Боже, жнив дочекає, дай нам сили й здоров'я урожай зібрати». Хрестилися і проказували: «Господи, Боже, помагай усім людям і нам» — і починали жати.

До 30–50-х років ХХ ст. жали переважно серпом. Косою спочатку косили ячмінь і невисокий овес. Косили лише чоловіки. Ячмінь і овес збирали на покоси, на землю (на валок), залишали їх на два-три дні просохнути, а потім перевеслом зв'язували в снопи. Верхній сніп називали «ряса», нижній — «гузиря». Снопи складали в копи «мандель» (10–30 снопів). Інколи снопи накладали навколо палиці, забитої в землю.

Жито жали дозріле, але таке, яке не сипалося. Усе в'язали в снопи, складали в напівкопи в хрестці — колоссям у середину, а гузирем назовні. Зверху накривали снопом «попом» і

так «схло» (сохло). Звозили додому й молотили ціпами в пиливні, потім — молотарками («вони були лем у заможних селян»), віяли з дерев'яного корита на верету. «У кориті упалили (підкидали), щоби полова увіяла гет (відійшла)», або в пиливні відчиняли обоє дверей, щоб був протяг, і дерев'яною віячкою підкидали його в напрямку вітру. Вітер відносив половину та більш якісне зерно вперед. Те, що впало попереду, відбирали для посіву, а гірше — на їжу. Посуд, яким міряли зерно, називали корець (25 кг), півкорець, четвертина, восьминка. Чотири кірця становили один коблик.

Солому й сіно складали в оборози. Це чотири рухомі стовпи з рухомою стріхою, яку опускали та підіймали, кріпили чопами. Обмолочували від осені й до Різдва свят.

Очищене зерно мололи на млинках (жорна), зберігали в засіках, які стояли в коморах, сінях, на подах (горищах). Жорна робили з букового дерева, а ручку — з ясеня.

Городину зберігали в ямах. Копали на сухих горбах круглі неглибокі ями, зсипали овочі, прикривали листям, отавою, а зверху —

Кліть із с. Стричаво для зберігання овочів у сипанці. Струблена кліть — верхня частина пивниць, дах покрито жупами-(сніпками)

землею. Такі ями називають «рупа», «копа». У с. Стричава яблука зсипали на землю, прикривши глиною, землею.

У досліджених селах городину та фрукти і нині зберігають у «струблених» (зрубних) пивницях (сипанець) — яма, розміром 4 м × 2,5 м, яка всередині обкладена каменем. Зверху над нею виведені букові стіни, які прикриті чотирисхилим дахом, вкритим «жупами» (житні снопи) або гонтом. Також поширений традиційний вид зберігання городини — у пивницях, які вимурувані під щитовою (причільковою) стіною хижі. За умови великих перепадів ґрунту на місці, де мали закласти хижу, площу вирівнювали каменем. Інколи такі фундаменти сягали 1 м—1,5 м заввишки, і їх використовували під пивницю [12].

Під час експедиційних відряджень у с. Загорб доводилося бачити у дводільній напівкурній хижі початку ХХ ст., уздовж затильної стіни, у сінях високу загороду, збиту з дощок, куди восени зсипають картоплю. В іншому випадку (хижі) (зафіксовано в садибі Дяковця Василя Федоровича) зберігають картоплю в «рупі» (яма), викопаній у сінях, яку накрито дошкою. Спускаються всередину по лазиві (драбині) [13].

У високогірному с. Буківцеве у дводільних «струблених» (зрубних) хижих початку ХХ ст. спостережено й інші «рупи» посередині хижі, в яких у морози городина не промерзає, а в сінях у «рупі» може промерзнути. Такі ями були традиційні і для сіл Стричава та Княгиня.

У кожній сім'ї існував певний розподіл праці на жіночу та чоловічу. Чоловіки здебільшого працювали в полі, а жінки — у городі. Хоча при заготівлі сіна жінки допомагали чоловікам просушувати, перевертати сіно. Дорослі діти допомагали батькам у полі й городі, менші дівчатка бавили дітей, а хлопчики пасли худобу.

1. Подолак Я. Деякі архаїчні форми обробітку землі в районі Верхньої Цирохи // Наук. зб. Музею української культури. — Пряшів, 1979. — Т. 9. — Ч. 2; *Удварі І., Сополига М.* До питань соціально-економічного становища русинсько-українського населення Спиша в часи Марії-Терезії // Наук. зб. Музею української культури. — Пряшів, 1992. — № 13; *Ванат І.* Нариси новітньої історії українців Східної Словаччини. — Кн. 1 (1918–1939). — Братислава — Пряшів, 1979; *Тарнович Ю.* Матеріальна культура Лемківщини. — Краків, 1941; *Мушинка М.* Нариси етнографії: Південь // Лемківщина: Земля, люди, історія, культура. — Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1988; *Латта В.* Атлас українських говорів Східної Словаччини. — Братислава; Пряшів, 1991; *Парікова М.* Традиційні види зимового транспорту в районі Верхньої Цирохи // Наук. зб. Музею української культури. — Пряшів, 1979. — Т. 9. — Кн. 2. — С. 167–181; *Мушинка М.* Народні промисли та ремесла // Лемківщина. — Т. 2.
2. Бойківщина: Історико-етнографічне дослідження. — К., 1983; *Павлюк С.* Традиційне хліборобство України. — К., 1991; *Павлюк С.* Народна агротехніка українців Карпат другої половини ХІХ — початку ХХ ст. — К., 1986.
3. *Павлюк С.* Традиційне хліборобство України. — К., 1991.
4. Польові дослідження автора за 2002 р.
5. *Подолак Я.* Деякі архаїчні форми обробітку землі в районі верхньої Цирохи // Наук. зб. Музею української культури в Свиднику. — Пряшів, 1979. — № 3.
6. *Гайова Є.* Наукове обґрунтування до тематико-експозиційного плану хати із с. Стричава Великоберезнянського р-ну Закарпатської обл. 2006 р.
7. *Павлюк С.* Традиційне хліборобство України. — К., 1991.
8. Польові дослідження автора за 2005 р.
9. Польові дослідження автора за 2002 р.
10. Польові дослідження автора за 2002 р. і 2004 р.
11. Польові дослідження автора за 2005 р.
12. *Гайова Є.* Наукове обґрунтування до тематико-експлуатаційного плану хати із с. Стричава Великоберезнянського р-ну Закарпатської обл. 2006 р. Розділ «Архітектурно-конструктивні особливості будівель».
13. Польові дослідження автора за 2004 р.

This article is a result of the field expeditionary research in villages of Lemky in Verkhni Bereziv region. The author tells about the archaic forms of farming.